

FRA DE INDRE BILLEDETS VERDEN
OVERSÆTTELSER AF JUNGIANSK LITTERATUR

Ole Vedfelt

Marie Louise von Franz:

Eventyrfortolkning. En introduktion.

Oversat af Hanne Møller.

208 sider. Gyldendal. August 1989. Kr. 218.00

Marie Louise von Franz:

Søgningen efter selvet. Individuation i eventyr.

Oversat af Hanne Møller.

176 sider. Gyldendal. Oktober 1991. Kr. 248.00

Joseph Campbell:

Det indre verdensbillede og det ydre rum.

Metaforen som myte og som religion.

Oversat af Vagn Duekilde og Jette Røssell

152 sider. Illustreret. August 1991. Gyldendal. Kr. 198.00

Verena Kast:

Frihedens rum. Jeg'et og det ubevidste i dialog.

Oversat af Hanne Møller.

Gyldendal. 1990. Kr. 203.00

Den jungianske psykologi kom til Danmark efter krigen, men havde ret trange kår indtil slutningen af 60-erne. Herefter begyndte interessen langsomt at vokse og fik et boom i begyndelsen af 80-erne. At dømme efter strømmen af jungiansk og junginspireret litteratur er den stadig voksende. Jeg vil koncentrere mig om fire bøger, som alle – efter min mening – har noget at byde på.

Eventyrfortolkning og *Søgningen efter selvet* er skrevet af Jungs elev og nære medarbejder gennem mange år: Marie Louise von Franz. Hun tilhører den klassiske retning indenfor den analytiske psykologi og er formentlig også dens mest begavede repræsentant. Hun har været praktiserende analytisk psykolog i 40 år, har en doktorgrad i klassisk filologi og ved en utrolig masse om eventyr, myter, religionsfænomenologi og drømme. Og selv om hun

kan være mere jungiansk end Jung selv, er hun respekteret også af de mange jungianere, som ikke længere bekender sig til den klassiske skole.

Eventyrfortolkning. En introduktion, er afskrifter af båndoptagelser fra en forelæsningsrække, som blev holdt ved C.G. Jung Institutet i Zürich omkring 1970 – uden manuskript! Ingen kan ved læsningen af den engelske originale version være i tvivl om, at Jung her havde allieret sig med et intellektuelt »Wunderkind«. Allerede i kapitel 1's første sætning går von Franz til sagen og giver sit bud på, hvorfor det er vigtigt at studere eventyr: »Eventyr er det reneste og enkleste udtryk for kollektivt ubevidste psykiske processer. Derfor er de mere værdifulde for den videnskabelige udforskning af det ubevidste end alt andet materiale.« Det er hendes opfattelse, at eventyr opstår og udbygges omkring spontane arketyperiske oplevelser som visioner og drømme. (s. 34) At et eventyr kan indeholde en masse lånt stof fra andre eventyr og fra andre kulturer, er i denne sammenhæng ikke afgørende, for det udvalg, som det givne samfund gør og måden, det kombinerer motiverne på, er spontane udtryk for det kollektive ubevidstes kreative processer. Praktisk psykoterapeutisk relevans får studiet af eventyrsymbolik, fordi det hjælper os til at forstå drømmene, og Jung mente, at den fornyelse, som vores kultur trænger til, kun kan komme istand gennem en positiv kontakt med det ubevidstes kreative kilder og med drømmene. (s. 10)

Jungianerne har altid været paradoksale i forsøgene på at forklare det paradoksale ubevidste. Arketyperne er »et i sit væsen ukendt psykisk fænomen, som aldrig kan oversættes fuldstændig«. I grunden handler alle eventyr ifølge von Franz om det samme, nemlig om søgningen efter selvet, dvs. Jungs hypotetiske begreb om et overordnet psykisk centrum. Et eventyr indeholder egentlig ét eneste væsentligt psykologisk udsagn, men det er så komplekst, så vidtrækkende og så vanskeligt at erkende i alle dets aspekter, at det kræver hundreder af eventyr og tusinder af gentagelser for at formidle denne ukendte kendsgerning til bevidstheden, og selv da er emnet ikke udtømt. (s. 26) Under bevidsthedstærsklen flyder alle forestillinger sammen, og således også arketyperne. Arketyperne får forbindelse til fallos, til stammøder og til solgud, som igen har forbindelser til andre arketyper. Det er, som om flere fotografier delvist er blevet kopieret oven i hinanden. Man kan ikke holde dem ude fra hinanden (s. 31). Det forekommer mig dog, at nogle af de ovennævnte forklaringer kunne gøres mindre paradoksale ved brug af en holografisk model, hvor alle delene indeholder helheden, men det er efter von Franz's tid.

Den mærkelige sammenflyden af motiver i det ubevidste har, som von Franz bemærker, den fare, at man kan få næsten hvad som helst ud af et eventyr. Hvis der f.eks. forekommer et træ i et eventyr, så vil »en forsker med et trækompleks« straks begynde med træet. Er det en solmyte, vedkommende beskæftiger sig med, kan hun gøre gældende, at f.eks. solen om morgenen fødes ud af et træ i øst, og dermed hævde, at solmyter så i virkeligheden er træmyter, osv. Man er derfor nødt til at finde en metode,

som er mere »objektiv« (von Franz's udtryk), hvis ikke eventyrfortolkningen skal ende i ren vilkårlighed.

von Franz foreslår en sammenlignende metode og bruger amplifikation som redskab. Amplifikation betyder en udvidelse af et motiv gennem indsamling af en mængde paralleller. Hvis man møder et bestemt motiv i et eventyr, så prøver man, om man kan finde paralleller i andre eventyr, gerne op til et par tusind. Så vil det vise sig, at der er en gennemsnitssituation for et bestemt symbol (s. 46) og at man på den måde kan nå frem til en omtrentlig betydning af symbolet. Hvad undtagelserne angår, så forpligter man sig samtidig til at give en rimelig forklaring på, hvorfor et bestemt symbol i nogle sammenhænge får en anden betydning end den gennemsnitlige. For at tage et eksempel fra en bog af von Franz »The Feminine in Fairy-tales«, som endnu ikke er oversat, så er himlen maskulin og har en faderlig gud som hersker i de fleste myter og religioner, mens jorden opfattes som feminin (moder jord). Men der findes kulturer, som den ægyptiske, hvor himlen er styret af en gudinde og jorden er en mandlig gud, men det kan her ifølge von Franz forklares med, at ægypterne havde en anden opfattelse af det typisk mandlige og kvindelige, end vi har.

Som kollektive ubevidste produkter er eventyrene overindividuelle og knyttet til de kollektive problemer (som naturligvis også opleves af den enkelte), og disse synspunkter samt den von Franz'ske metode demonstreres i en række eventyr. Der er de klassiske Grimms eventyr, hvor kongen skal finde ud af, hvem af hans tre sønner der skal arve riget efter hans død, og hvor det viser sig at være dumrianen, den dovne eller oversete, yngste søn, der finder den smukke prinsesse, som også er i stand til at udføre de vanskelige opgaver, som skal til for, at han kan blive konge. Kongeforvandlingen ses her som symbol på en forvandling af den kollektive bevidste indstilling. Da dronningen ofte mangler i eventyrenes åbningsscene, tydes det sådan, at et kvindeligt element mangler i den kollektive bevidsthed: Logos har mistet forbindelsen med Eros, og det er dette princip, der bliver forløst og tilføjet i eventyret, som herved bliver kompensatorisk i forhold til den kollektive bevidsthed. Det kan så teoretisk hævdes, at hele den moderne udvikling omkring kvinder, kvindebevidsthed og også det kvindelige i manden er blevet forudsagt og måske endda er udsprunget af det kollektive ubevidste, som det kommer til udtryk i disse eventyr.

I *Eventyrfortolkning, En introduktion* undersøger von Franz desuden, hvordan de klassiske aspekter af individuationsprocessen: integration af skyggen samt af anima og animus, kommer til udtryk i eventyrene.

I *Søgningen efter selvet* dykker hun nogle lag dybere ned og introducerer europæiske eventyr med orientalske kilder. Hun viser her, at de mere avancerede stadier i individuationsprocessen har vanskeligere ved at komme til udtryk i vestlig kultur end i den østlige, hvad der umiddelbart lyder rimeligt nok, da vi jo slet ikke har den samme tradition for og træning i introspektion og selvfordybelse. Fortolkningsmæssigt viser hun det ved at

demonstrere, hvordan de europæiske helte er langt mere overfladiske i håndteringen af de dybe symboler på selvet end de orientalske.

von Franz gør tit opmærksom på, at der ikke er nogen endegyldig fortolkning af eventyrene, men ikke desto mindre har hun selv mange bastante udtalelser, og ved at hævde, at alle eventyr i grunden handler om søgningen efter selvet, så udelukker hun de mange andre frugtbare tilgange, som også findes. Hun har temmelig travlt med at harcellere over folk, der prøver at forstå eventyr intellektuelt og uden at få følelserne med, men her diskuterer hun nok mest med sig selv, for svagheden ved hendes eventyrfortolkning er netop, at den til tider er for intellektualiserende i sit forsøg på at tvinge ethvert tema ind i den individuationsprocesmæssige referenceramme. Hvis Jung har ret i, at arketypernes væsentligste egenskab er deres dynamiske karakter, så står man sig ofte ved at lade det vanskeligt forståelige forblive dunkelt, men poetisk, følelsesladet og åbende. Men vi rammer her lige ind i et kerneproblem for den klassiske jungianske skole: en hang til overfortolkning og en tilsvarende svaghed i forarbejdning af følelser.

Bortset herfra er de overordnede synspunkter flot gennemførte, og eventyrfortolkningsmetoden er praktisk anvendelig. von Franz giver på meget lidt plads en sammenlignende og sammenhængende metode til fortolkning af eventyr i jungiansk perspektiv. Hun viser, at man kan analysere kulturelle holdninger gennem eventyr, og leverer samtidig et meget interessant materiale til amplifikation af drømme i den praktiske psykoterapi. Udgaven »Interpretation of Fairy-tales« fra 1975 hører til de mest lasede og understregede bøger i min bogsamling.

Det indre verdensbillede og det ydre rum er skrevet af religionshistorikeren og myteforskeren Joseph Campbell, som tog del i de berømte Eranos konferencer omkring Jung så tidligt som i 1930-erne, hvor man bl.a. indsamlede og systematiserede materiale, der kunne underbygge Jungs arketypetori. Campbell er fascineret af de tilsyneladende helt usandsynlige sammenhænge, han finder mellem de forskellige kosmologier og den mytiske fantasi hos mennesker, som lever så adskilt i tid og rum, så der næppe kan have været fysisk kontakt. For ham som for Jung kan det ses som en universel forprogrammering af psyken, ikke med nogle bestemte mytologiske forestillinger eller billeder, men med nogle dispositioner for at danne disse billeder.

Der er to væsensforskellige måder at opfatte mytologiske forestillinger på. De kan »bringes til anvendelse på samfundslivet ved hjælp af kalenderens symbolske riter, fester og skikke, social klassifikation, pædagogiske initiationer og indsættelsesceremonier« (s. 18). Her får de let den funktion at lukke en lokal folkegruppe om sig selv. Men myterne kan også åbne sindet (s. 20) eller referere til transcendent bevidsthedsniveauer eller tilstande, som man kan hensættes i ved meditation, ved religiøse ceremonier, ved kunstnerisk skaben eller spontane oplevelser.

Den lokale og lukkede opfattelse af mytologien har ifølge Campbell ofte haft en undertrykkende funktion, idet et bestemt folk påberåber sig, at deres gud er den rette og de er den rette guds udvalgte folk. Her kan mytologien direkte foreskrive, at man røver, plyndrer og underlægger sig andre folkeslag. De kristne missionærer får et skud for boven med bl.a. følgende sætning: »I hele det store område, der kaldes religionernes historie, er det svært at finde en lignende uinspireret bogstavtroskab, når det gælder forståelsen af mytologiske metaforer.« Det andet aspekt: at åbne sindet, at beskæftige sig med ændrede bevidsthedstilstande, har naturligvis psykologisk relevans, og Campbell finder i myterne vejledning for den, der vil begive sig på en indre rejse.

Som det vigtigste eksempel på en sammenligning af to vidt forskellige og geografisk og tidsmæssigt stærkt adskilte kulturers ligheder i mytologisk forestillingsverden vælger Campbell billeder og tekster fra tibetansk Kundalini yoga og helbredende ritualer, som skildres via sandmalerier hos navahoindianerne, og jeg synes, det er spændende læsning. Der er dog det problem med Campbells bog, at han på 140 sider, hvoraf en stor del er illustrationer, vil vise en sammenhæng mellem næsten alt mellem himmel og jord, og at han bruger for lidt tid på at drøfte metoden og erfaringsgrundlaget. Jungs arketyper, Einsteins relativitetsteori, bioenergi og morfogenetiske felter, Kant og Schopenhauer, Goethe og James Joyce, Jesus og Swami Vivekananda optræder side om side, men for uformidlet. Jeg havde mange oplysende øjeblikke under læsningen, men jeg ved ikke, om mange af dem først og fremmest skyldes vidunderlige passager fra Upanishaderne, T.S. Elliot, James Joyce m.fl., eller det er Joseph Campbells fortjeneste.

Det er også lidt problematisk, hvem bogen egentlig henvender sig til. Den vil let frastøde den videnskabeligt skolede læser af de ovennævnte grunde, men den er heller ikke skrevet i et sprog, som egner sig alt for godt til den almene læser, dels fordi den bruger en masse fremmedord uden at forklare dem, og dels fordi sætningsbygningen kan være temmelig knudret, som f.eks. følgende: »Set ud fra en rent mekanisk opfattelse af menneskelig erfaring og handling bygger ethvert tilfælde, hvor man tilskriver naturen en 'sjæl . . . , langt dybere gennemtrængende', som i Wordsworths poetiske linier, der stod skrevet over Tintern Abbey, eller som Schopenhauers 'vilje i naturen' på en – i nedsættende forstand – romantisk tillægges af menneskelige karakteregenskaber og følelser til den ubesjælede natur.« (s. 107)

Verena Kast, forfatter til *Frihedens rum*, tilhører generationen efter von Franz og Campbell og beskæftiger sig typisk mere med den praktiske anvendelighed af de jungianske teorier end sine forgængere. Hun er formand for den schweiziske analytisk psykologiske forening og næstformand i den Internationale Analytikerforening, og hun har tidligere skrevet en række artikler og bøger, som beskæftiger sig med sammenhængen mellem eventyr, imagination og praktisk psykoterapi. Den tyske titel er »Imagination als

Raum der Freiheit – Dialog zwischen Ich und Unbewußtem«, og selv om »Frihedens rum« stående alene klinger lettere og stærkere, så svarer originaltitlen mere til den grundige, troværdige, men ikke overrumplende stil, som er Verena Kasts.

Bogen er ægte jungiansk på den måde, at den – uden at underkende regressionens betydning i en terapi – ønsker at drage nytte af de prospektive, finale aspekter, som jungianerne mener findes i det ubevidste. På side 59 citerer Kast Freud for hans negative opfattelse af dagdrømme og fantasier, bl.a.: »Man kan sige, at den lykkelige aldrig fantasierer. Det gør kun den utilfredsstillede.« Og det hænger sammen med Freuds opfattelse af de ubevidste produkters ønskeopfyldende karakter. Heroverfor stiller Verena Kast det synspunkt, at ønskefantasi også kan være »billeder på indre kræfter, man blot endnu ikke har kunnet realisere«. Tilsvarende er hun imod udtrykket »grandios idé«, der som oftest bruges uempatisk til beskrivelse af en situation udefra, altså: Det er de andre, der har de grandiose idéer. Mennesker, der har disse idéer oplever dem sjældent selv som grandiose. Kast foretrækker at kalde disse ønskeforestillinger for »længselsbilleder«, og hun mener, at når ønskeforestillinger er uproductive, så er det fordi man netop ikke lader sig følelsesmæssigt gribe af længselsbillederne og ikke fordyber sig i dem. Naturligvis kan alle »længsler ikke uden indskrænkning og til enhver tid integreres i realiteten, ligesom værdien af en kollektiv utopi ikke viser sig i dens umiddelbare realiserbarhed, men derimod i, hvor mange mennesker denne utopi har sat i bevægelse, hvor megen åndelig inspiration den har givet os selv og andre.«

Støtte for sin hypotese finder hun hos så forskellige forfattere som Hans Block, hos Eccles, der sætter evnen til imagination på linie med intelligensen, hos adfærdsterapeuter, der bruger positive forestillingsbilleder til at ændre negativ adfærd, og i den psykosomatiske forskning og terapi, hvor visualisering har vist en forbløffende effektivitet. I det hele taget er hun velbevandret i litteraturen om imagination, og man kan ud fra noterne få vigtige henvisninger til videre studier af emnet. Kasts vigtigste inspirationskilde er dog Jung, som begyndte at skrive om imagination så tidligt som i 1916.

Kast finder metoden særlig indiceret hos mennesker, der domineres af »tomhedsfølelser og negative følelser, der på deres side medfører negative tanker, som så igen skaber endnu flere negative følelser« (s. 31). Teknikken er derimod kontraindiceret hos mennesker, der selv efter længere tids træning har svært ved se billeder, og også hos en type klienter, som er velkendt i den jungianske terapi, nemlig mennesker, som har blomstrende fantasirækker, men som ikke følelsesmæssigt bliver berørt af dem, ligesom den er kontraindiceret ved akutte og kroniske psykotiske tilstande, samt ved udprægede tvangssymptomer. Hun mener dog, at farligheden af imaginationer generelt er blevet overdrevet, men tilføjer, at anvendelsen af dem afhænger af en kyndig terapeuts vejledning. Imagination kræver et velstruk-

tureret jeg, og i terapien træder terapeuten ind som et hjælpejeg, når klienten giver slip og vover sig ind i fantasiens labyrinter for at hente det materiale, der skal give ham selv ressourcer til på længere sigt at være det styrende jeg i en konfrontation med fantasien. Indledningsvis er det en god idé at starte med nogle styrede fantasirejser over symboler, som man mener det vil være velgørende for klienten at komme i kontakt med, afhængigt af diagnosen. F.eks. har nogen særligt brug for træet, der udover mange andre betydninger kan symbolisere rodfæstethed og ståsted i verden, hvorimod vand, specielt strømmende vand, mere appellerer til oplevelsen af fritflydende bevidsthed, de indre billeders strøm. Fantasirejserne forberedes gennem afspændingsøvelser og på længere sigt gennem opbygning af positive, trykthedsskabende fantasier, som terapeuten kan intervenere med i tilfælde af, at for skræmmende indhold pludselig dukker op i det ubevidste og truer med at overvælde klienten. Målet med imaginationsøvelserne er dog på længere sigt, at klienten selv skal kunne foretage imaginationer på egen hånd og dermed blive fri af terapeuten.

Bogen er velskrevet i et jordnært sprog med mange praktiske eksempler. Karakteristisk for de yngre jungianere og for udviklingen indenfor terapierne i det hele taget lægges der mindre vægt på den korrekte tolkning end på, hvordan klienten oplever det, og hvad det sætter igang i ham/hende. Bogen er velegnet for den læge læser og for psykologistuderende. For den rimeligt velorienterede, professionelle terapeut indeholder den næppe de store overraskelser. Alligevel havde den vedholdende, sammenhængende og eksemplificerede argumentation for imaginationens betydning den virkning på mig, at jeg begyndte at spekulere på, om denne eller hin fantasirejse kunne være til glæde for den ene eller anden af mine klienter, og jeg har fået inspiration til at se nogle af mine egne gentagne fantasimønstre i et nyt lys, så jeg er nu glad for, at jeg har læst bogen.

De fire bøger er forsvarligt oversat. Hanne Møller har skrevet et udmærket forord til *Eventyrfortolkning*.